

ONG, MA`NAVIYAT VA IRODA NISBATI

*O`zbekiston Respublikasi IIV Qashqadaryo akademik
litseyi o`qituvchilari **Jabborov Elbek** va **Bozorova Zumrad***

Annotatsiya: ushbu maqolada ong, ma`naviyat va iroda nisbati haqida so`z yuritilgan

Kalit so`zlar; ong, ma`naviyat, iroda

Iroda insonning o`z oldiga qo`ygan ongli maqsadga erishish faoliyati sifatida asosan ongning o`ziga xos tarkibiy qismidir. Lekin irodada irratsional qatlam ham bor. Har bir inson o`z hayoti davomida ma`lum bir faoliyat (iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, siyosiy) bilan shug`illanadi. Bu faoliyatning asosida esa maqsad yotadi. Maqsad qo`yish, avvalo insonning ichki va tashqi zaruriyatidan kelib chiqadi, ya`ni inson nimani o`zi uchun zarur deb bilsa, aynan shu narsaga erishish yo`llarini izlay boshlaydi. Bu zaruriyat ongli ravishda paydo bo`ladi va iroda orqali amalga oshiriladi. Irodaning ongdagi faoliyati harakat maqsadini belgilashda, bu maqsadga erishish vositalari va yo`l-yo`riqlarini oldindan aniqlab, qilingan ish-harakatdan chiqadigan turli xil natijalarni oldindan tasavvur etish orqali ma`lum qarorga kelishda hamda bu qarorni ijro etishda namoyon bo`ladi. Masalan, ota-onaning bolasini oliy o`quv yurtiga kiritishi uchun o`zining oilaviy budjetini tejab, ma`lum fan bo`yicha tayyorlov kurslariga qo`yishi. Yoki kam maosh oladigan malakasi past ishchining o`z malakasini oshirib boshqa ishga o`tishga bo`lgan zaruriyati. Inson o`z maqsadiga erishish uchun nimalardandir voz kechadi, o`zining hissiyotini, aqlini, bor kuchini shu maqsadga yo`naltiradi.

Inson o`zining ongli faoliyati bilan boshqa mavjudotlardan keskin farq qiladi. Inson uchun tabiat guzalliklaridan bahra olish va tabiatni o`zgartirish, o`zi uchun qulayliklar yaratish, o`zaro munosabatlarda ma`lum qoida va me`yorlarga rioya qilish xosdir. Bularning barchasi ongli ravishda iroda vositasida amalga oshiriladi. Ongsiz iroda vujudga kelmaydi. Iroda faqat insoniyat olamida mavjud. Hayvonot

olamida iroda yo`q. Chunki hayvonlar o`z oldiga ongli maqsad qo`ya olmaydi. Ongning vujudga kelishi va rivojlanishida hamda irodaning mustahkam bo`lishida mehnatning roli beqiyosdir. Insoniyat o`zining ma`lum maqsadga qaratilgan ongli mehnati tufayligina tabiatdan ajralib chiqdi. Aynan mehnatda ong va iroda yaxlit tizim sifatida ishtirok etadi. Insoniyat tomonidan yaratilgan jamiiki moddiy va ma`naviy mahsulotlar ong va irodaning birgalikdagi mahsulidir. Iroda ongning shakllanishiga va ong irodaning shakllanishiga katta ta`sir ko`rsatadi. Har qanday mehnat kishidan mustahkam irodani talab qiladi. Iroda mehnatda toblanadi. Shuning uchun ham yoshlarimizning mehnat tarbiyasiga katta e`tibor qaratish zarur. Mehnat tarbiyasi faqat jismoniy mehnatga emas, shuningdek aqliy mehnatga ham to`g`ri munosabatni shakllantirishdan iborat. Mehnat bilan shug`illangan insonlarda or-nomus, o`z qadr-qimmatini anglash, o`zini tuta bilish, dadillik, qat`iylik, sabr-qanoat, chidam va toqat kabi irodaning muhim sifatlari namoyon bo`ladi. Va, aksincha, boqamandalik, tekinxo`rlik, laganbardorlik, firibgarlik, birovlarini aldab bo`lsada o`z maqsadiga erishish kabi salbiy xislatlar paydo bo`lmaydi. Bunga uning or-nomusi va irodaning boshqa ijobiy sifatlari yo`l qo`ymaydi. “Inson mehnatda ulug`lanadi”. “Insonni mehnat tarbiyalaydi” kabi so`zlar, albatta, xalqimiz tomonidan bejizga aytilmagan.

Ma`naviyat sohasida faoliyat yuritgan olimlarimizdan biri A.Erkayev “QarDU xabarlarini” jurnalida ong va irodaning bir-biriga ta`siri haqida o`zining fikr va mulohazalarini aytib o`tgan. Unga ko`ra: “Irodasiz ong to`liq, yaxlit tizim bo`lolmaydi, u nafaol in`ikos darajasida qolib ketadi, e`tiqod esa shakllanmaydi”¹ deya ta`kidlaydi. Irodasi past inson jamiyat yaratib qo`ygan imkoniyatlardan oqilona foydalana olmaydi. Jur`atsizligi sababli ichida to`planib qolgan bilimni yuzaga chiqara olmay, noto`g`ri bo`lsa ham boshqalarning bildirgan fikriga, ko`rsatmasiga amal qiladi. Bunday insonlarning yaratuvchilik, bunyodkorlik salohiyati past bo`ladi. Qat`iyatsizlik, muammoli vaziyatda o`zini yo`qotib qo`yish, sabrsizlik bunday insonlarga xosdir. Irodasiz insonlar ham o`z oldilariga oliy maqsadlar qo`yishlari mumkin, lekin uni amalga oshirishni o`zi bo`larchilikka

¹ A. Erkayev. QarDU xabarlarini ilmiy-nazariy, uslubiy jurnal. Qarshi. 3/2015. 70-b

tashlab qo`yadi. Uni amalga oshirolmaydi. Irodasiz inson hayotning qiyinchiliklariga chidayolmay tezda yengiladi. O`z omadsizligiga jamiyatni yoki boshqalarni sabab qilib ko`rsatadi. Irodada irratsional qatlam mavjudligi uchun u ma`naviyat bilan birikmasa, ijobiy emas, salbiy natijalarga olib keladi. Jinoyat yo`liga kirganlarning ko`pchiligi irodali, qo`rqmas, tavakkalchi kishilardir. Ba`zilarining tafakkur salohiyati ham ancha yuqori bo`ladi. Lekin bundaylarning ma`naviyatida qusur bor. Ularda xudbinlik, axloqiy va huquqiy me`yorlarga, boshqa odamlarga nisbatan bepisandlik, bag`ritoshlik kuchli. Irodadagi irratsionallik doim ham salbiy oqibatlarga olib kelavermaydi. Agar u ma`naviyat bilan biriksa, ijobiy mazmundagi fidoyilikka, qahramonlik va jasorat ko`rsatishga omil bo`ladi. Islom Karimov o`zining "Yuksak ma`naviyat – yengilmas kuch" kitobida ma`naviyat va iroda munosabati haqida quyidagi fikrni bildiradi: "Insonning ma`naviyati yuksalishi bilan uning irodasi ham kuchayib boradi, desak, yanglishmagan bo`lamiz. Iroda – bu aslida mustahkam ishonch demakdir. Irodasi baquvvat odam o`ziga ishonadi va har qanday murakkab vazifani ham o`z zimmasiga olishdan qo`rqmaydi. Shuning uchun ham yuksak irodali insonga suyanish mumkin. Bunday kishilar boshingizga biror-bir tashvish yoki muammo tushgudek bo`lsa, loqayd qarab turolmaydi. Hech ikkilanmasdan, yoningizda turib, qo`lidan kelgancha yordam berishga, qiyinchiliklarni siz bilan birgalikda yengishga harakat qiladi"²

Ma`naviyat ijtimoiy hodisa sifatida insonning borliqqa, hayotga, tabiatga, jamiyatga va o`z-o`ziga bo`lgan munosabatini ifodalaydi. Insonning daraxt ekib bog` yaratishi va atrofini gulzorga aylantirishida, boshqalarga nisbatan salbiy yoki ijobiy munosabatda bo`lishida ham uning ma`naviyati namoyon bo`ladi. Uning tanlagan maqsadi qay darajada yuksak bo`lsa, ma`naviyati ham shu mdarajada yuksak bo`lishi, aksincha tanlagan maqsadi jamiyat uchun xavfli, insoniyatga qarshi qaratilgan bo`lsa ma`naviyati ham shu darajda pastdir.

Ma`naviyat irodani tarbiyalaydi, irodaga qanday harakat qilish lozimligini ko`rsatadi. To`g`ri yo`lga undash vazifasini o`taydi. Ma`naviyat irodaga faqat

² Islom Karimov. Yuksak ma`naviyat – yengilmas kuch. T.: "Ma`naviyat", 2010. 123-bet

to`g`ri maqsad qo`yish va uni amalga oshirish yo`llari, usullari va vositalaridan ma`qulini tanlashga yordam beradi. Ma`naviyat tufayli iroda jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi. O`z navbatida iroda ma`naviyatni yuzaga chiqaruvchi omildir. Irodaviy faoliyat orqali ma`naviyat ham shakllanib boradi. Irodasiz ma`naviyat shakllanmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Islom Karimov. Yuksak ma`naviyat – yengilmas kuch. T.: “Ma`naviyat”, 2010. 123-bet
2. A. Erkayev. QarDU xabarlari ilmiy-nazariy, uslubiy jurnal. Qarshi. 3/2015. 70-b